

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію **Ніздрань Олександр Андрійович**
**«Соціальний капітал як чинник підтримання психологічного здоров'я осіб з
низьким економічним статусом»**, представлену на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук за спеціальністю

19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи

Дисертаційна робота О.А. Ніздрань спрямована на дослідження соціального капіталу як чинника підтримання психологічного здоров'я – актуальної проблеми сучасної соціальної психології здоров'я. Безперечно *актуальність* обраної проблематики підсилює увага до соціально-психологічного простору особистості. Крім того, актуальним є обрання в якості об'єкта дослідження специфічної соціальної групи – осіб з низьким економічним статусом, – обсяг якої під впливом соціальної диференціації швидко зростає в сучасних економічних реаліях України. Однак проблема психологічного здоров'я даної групи не повинна залишатися поза контекстом вивчення соціально-психологічних особливостей особистості, розуміння яких дозволяє проаналізувати особистісні та соціальні передумови досліджуваного феномену, розкрити особливості впливу соціального середовища на психологічне здоров'я особи. Сьогодні на українських теренах спостерігається дефіцит наукових досліджень, в яких висвітлюється проблема психологічного здоров'я в соціально-психологічному контексті та практично відсутні роботи, що присвячені дослідженню впливу соціального середовища на психологічне здоров'я людей із різним економічним статусом. Ігнорування проблеми соціальних зв'язків, того, як особа з низьким економічним статусом оцінює і сприймає своє життя, вирішує життєві завдання, недооцінка в цьому ролі соціально-психологічних чинників, може призвести до подальшого загострення проблем психологічного здоров'я, погіршення адаптаційних можливостей, а також втрати відчуття особистісної відповідальності за своє функціонування. Таким чином актуальність дослідження О.А. Ніздрань не викликає сумніву.

Мета, об'єкт і предмет дослідження, визначені автором, відображають логіку теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми. Мета

дослідження визначена чітко, поставлені завдання підпорядковані досягненню її досягненню. Використана теоретична база повною мірою забезпечує висвітлення проблематики та можливість вирішення дослідницьких завдань.

У першому розділі роботи автором проведено змістовний аналіз основних напрямів та підходів до визначення психологічного здоров'я, а також співставлення категорій «психічне здоров'я», «психологічне здоров'я» і «психологічне благополуччя». Особливу увагу автор приділяє висвітленню підходів до розуміння феномену соціального капіталу, ґрунтовний аналіз яких дозволяє широко розкрити предмет дослідження. Показані чинники зниження психологічного здоров'я осіб з низьким економічним статусом.

Автор наголошує, що чинником збереження психологічного здоров'я є соціальний капітал, який розуміється дисертанткою як динамічний індивідуальний ресурс особи, що набувається у мережі стосунків взаємного знайомства та визнання на основі індивідуальних цінностей, толерантності та підтримується завдяки довірі. Здобувач справедливо зазначає, що соціальний капітал може виявитися важливим посередником між суспільством, спільнотою та індивідуальним психологічним здоров'ям (с. 42).

У другому розділі подано організацію попереднього та констатувального етапів емпіричного дослідження, представлено обґрунтування системи діагностичних методів, адекватних меті та завданням дослідження, а також визначено критерії розподілу респондентів до груп з різним економічним статусом. За результатами аналізу взаємозв'язку компонентів соціального капіталу і психологічного здоров'я дисертанткою встановлено, що особи з низьким економічним статусом значно менше використовують соціально-професійний ресурс та мають вужчу публічну сферу соціального капіталу. Позитивної оцінки заслуговує ґрунтовність та послідовність подання матеріалу, а також творчий підхід до інтерпретації виявлених даних. Отримані дисертанткою результати дають підстави стверджувати, що соціальний капітал відмінним чином впливає на психологічне здоров'я в осіб з різним економічним статусом, що, на нашу думку, підкреслює соціальну природу самого об'єкта дослідження, та викликає

необхідність створення спеціальної програми щодо корекції негативного прояву цих особливостей з урахуванням економічного статусу.

У третьому розділі роботи докладно представлено організацію дослідження можливостей корекційного впливу, подано програму проведення занять щодо активізації соціального капіталу як чинника підтримання психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом. Результати, отримані на цьому етапі дослідження, демонструють ефективність запропонованої автором корекційної програми, що надає роботі безперечну практичну значущість.

Достовірність результатів дослідження забезпечувалися теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, адекватністю використаних методик меті та завданням дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу емпіричних даних, використанням математико-статистичних методів.

На основі аналізу дисертації, автореферату та публікацій можна зробити висновок, що виконана робота є самостійним завершеним дослідженням, яке характеризується новизною, має теоретичну та практичну значущість.

До найбільш істотних наукових результатів, які містяться в дисертації можна віднести:

- виявлення таких особливостей психологічного здоров'я осіб з низьким економічним статусом: виразна соціальна фрустрованість, незадоволеність рівнем своєї освіти, матеріальним станом, житлово-побутовими умовами, можливістю вибору місця роботи, нижчий рівень позитивних стосунків із іншими, автономії, самоприйняття та психологічного благополуччя;

- установлення того, що в осіб з низьким економічним статусом, на відміну від осіб, що мають високий економічний статус, звужена публічна сфера соціального капіталу, характерні низька доступність до ресурсу дозволя приватної сфери соціального капіталу і низький рівень довіри, а провідними цінностями є конформність та безпека;

- доведення можливості активізації ресурсу соціального капіталу за допомогою спеціально організованих корекційних занять з елементами соціально-психологічного тренінгу.

Основні наукові здобутки дослідження О.А. Ніздрень полягають у

- поглибленні поняття «психологічне здоров'я», яке розглядається як стан динамічного балансу між запитами світу та розкриттям власного потенціалу особою, що втілюється у її переживанні суб'єктивного благополуччя;

- виявленні специфіки зв'язку складових соціального капіталу із компонентами психологічного здоров'я: при накопиченні соціального капіталу спостерігається послаблення соціальної фрустрованості і покращення стосунків з іншими, зростають самостійність і незалежність особи, слабнуть її конформність та зміцнюється орієнтація на власні критерії самооцінки, під впливом наявності ресурсів продуктивних умінь приватної сфери соціального капіталу підвищується управління середовищем та усвідомленість життя; під впливом емоційного ресурсу приватної сфери підвищується самоприйняття та особистісне зростання.

Дисертаційна робота має значення для науки і практики, адже одержані результати можуть бути використані практичними психологами та соціальними педагогами – при наданні психологічної допомоги соціально незахищеній молоді, спрямованої на підвищення її самоефективності, викладачами та адміністрацією вищих навчальних закладів – при створенні сприятливих умов для збереження психологічного здоров'я студентської молоді.

Використаний у роботі психодіагностичний інструментарій може становити методичну основу подальших досліджень психологічного здоров'я, а отримані теоретичні та емпіричні здобутки можуть стати корисним у процесі розробки та викладання навчальних курсів із загальної та соціальної психології.

Основні результати наукової роботи дисертанта висвітлено у 9 публікаціях, із них 5 статей – у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз і 1 – у зарубіжному науковому виданні.

Оцінюючи дисертаційну роботу О.А. Ніздрень, в цілому, позитивно, доцільно висловити деякі зауваження та побажання.

1. В роботі недостатньо чітко, на наш погляд, показано специфіку використання концептів «психологічне благополуччя», «суб'єктивне

благополуччя» і «психологічне здоров'я». Психологічне благополуччя і психологічне здоров'я розглядаються як синоніми (с. 18, 43). В концептуальній моделі (додаток А) психологічне благополуччя і психологічне здоров'я представлені як два різні феномени. На с. 21 зазначено, що психологічне здоров'я втілюється в переживанні суб'єктивного благополуччя, однак визначення останнього надається тільки в емпіричному розділі (с. 69). На с. 37 в одному синонімічному ряді використано поняття якість життя, суб'єктивне благополуччя і психологічне благополуччя: «особа незадоволена якістю свого життя (суб'єктивним, психологічним благополуччям)». В зарубіжній психології склалася певна наукова традиція використовувати термін «суб'єктивне благополуччя» в гедоністичному підході, а «психологічне благополуччя» – в евдемонічному. Видається, що дисертаційна робота тільки б виграла, якби авторка приділила більше уваги розмежуванню концептів «психологічне здоров'я» і «психологічне благополуччя», «суб'єктивне благополуччя», та, особливо, «особистісне благополуччя» (поняття запропоноване російськими дослідниками Н.А. Батурінін, С.А. Башкатовим, Н.В. Гафаровою).

2. Одним із завдань дослідження передбачалося виявити специфіку зв'язку складових соціального капіталу із компонентами психологічного здоров'я осіб із низьким економічним статусом, і це автору вдалося зробити. Проте робота набула б ще більшої ґрунтовності, якби при формуванні вибірки було враховано не тільки об'єктивний чинник (розмір прибутку), але й сприймання власного економічного статусу, відображеного у концепті суб'єктивного економічного благополуччя. Дискусії щодо важливості врахування об'єктивних і суб'єктивних чинників психологічного здоров'я свідчать, що використання тільки об'єктивних параметрів часто не відображають соціально-психологічної специфіки певної групи. Як приклад, наведемо результати дослідження О.В. Овчар, де виявлено існування так званої «парадоксальної групи» (12,8%), якій притаманна висока оцінка власного матеріального стану при об'єктивно низькому рівні доходу.

3. Викликає запитання вибірка дослідження. В дослідженні констатувального етапу брали участь виключно студенти. Даній групі притаманні

певні соціально-психологічні особливості, пов'язані із предметом дослідження. По-перше, українське студентство в цілому рідко має високий економічний статус. До того ж останній обумовлений прибутком батьків і в меншій мірі впливає на психологічне здоров'я молоді, оскільки відповідальність за власні статки часто перекладається на родичів. Даний факт власне і підтвердила дисертантка результатами свого дослідження: в групах з низьким і високим економічним статусом економічний оптимізм майже не відрізняється (80% і 78% респондентів має його середній рівень). По-друге, дослідження свідчать про високі показники соціального капіталу (рівень довіри і встановлення соціальних зв'язків) у молоді. По-третє, молодь, як правило, має порівняно високі показники психологічного здоров'я. Доцільним було б або вказати в якості об'єкту дослідження студентську молодь, або залучити до дослідження представників інших великих соціальних груп.

4. Таблиці 2.1 (с. 66) та 2.2 (с.70) мають однакову назву «Середні значення і стандартні відхилення показників психологічного здоров'я у двох групах». На наш погляд, варто було б все-таки поточнити, яких саме груп, однак принциповим є інший момент. В попередній частині роботи автор ставила знак рівності між психологічним здоров'ям і психологічним благополуччям, однак ніде не висвітлювалося питання співвідношення психологічного здоров'я і суб'єктивного економічного благополуччя. Визнаючи очевидні зв'язки між даними психологічними феноменами, нам здається, що межі психологічного здоров'я в даному випадку неправомірно розширюються. Очевидно, що у осіб з меншим прибутком суб'єктивне економічне благополуччя буде нижчим, але чи беззаперечно це свідчить про нижчий рівень у них саме психологічного здоров'я?

5. Робота переобтяжена діалектизмами («мостові налаштування», «єдність та одність» – с.18, «обезликувальної характеристики» – с.26, «тягло успадковані» – с.108, «заковтує усю увагу» – с.126, «обгранювання», – с.160, «не рамкованих» – С.161) і лінгвістично некоректними побудовами («задоволення у соціальному просторі» – с.7, «ініціюють до зростання» – с.13, «оволодіння життєвими

стресами» – с.15, «групового рівня прийняття його досягнення» – с.27, «у груп у двох групах» – с.63 тощо).

Слід наголосити, що означені дискусійні питання скоріше вказують на перспективи подальших досліджень на основі даної дисертаційної роботи, а отже свідчать про значущість її результатів і актуальність порушених проблем.

З огляду на викладене вважаю, що дисертаційна робота Ніздрень Олександри Андріївни на тему: «Соціальний капітал як чинник підтримання психологічного здоров'я осіб з низьким економічним статусом», подана на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи відповідає вимогам п.11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 №567, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

Кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної
психології Чернігівського національного
педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка

Т.В. Данильченко

Підпис засвідчую:

Начальник відділу кадрів
Чернігівського національного
педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка

Л.Ф. Лук'яненко